

Till dig som lånar väskan Forntiden

Hej!

Du har lånat väskan Forntiden vars innehåll består av faktablad, foton och föremål.

I huvudsak handlar materialet i väskan om Forntiden i vårt område, Norra Västerbotten, även om andra geografiska nedslag förekommer.

En del av föremålen är kopior andra är kvalificerade gissningar av hur en sak skulle kunna ha sett ut. Det är många mänskliga aktiviteter och föremål vars spår inte bevarats till idag, trots det vet vi ändå en hel del om vår forntid.

Det finns också en rad tips på vad man kan göra på temat forntiden.

Observera att allt förbrukningsmaterial så som färgpulver, skiffer, fnöske med mera är inköp som skolan själv får stå för själva. I materialet i lådan ingår inget förbrukningsmaterial.

För den som vill går det att utifrån materialet genomföra hela temadagar eller välj ut enskilda moment att arbeta med.

Det är upp till dig som lärare att avgöra hur du använder informationen och materialet samt vad du anser lämpligt att göra i undervisningssyfte med just dina elever i klassrummet, på internet eller utomhus.

De kan vara värt att notera att forntiden inte sett likadan ut inom det som idag är Sverige. Därför kan fakta som skickats med i väskan skilja sig väsentligt från fakta om forntiden i läroböcker eller annat material där man inte tagit dessa skillnader i beaktande. En annan faktor är att information också går förlorad när man förenklar fakta eller drar generella slutsatser.

Det finns också tips om var det går att söka mer information på internet. Det finns många sidor på nätet med information, både bra sidor och sämre sidor. Det är alltid bra att vara uppmärksam och källkritisk genom att fundera över vem som skapat sidan och vilket syfte.

De kan också vara bara att känna till att alla fornlämningar är skyddad av lagen. Mer information om vad som är ett brott se *Kulturminneslagen 2 kap. 21 § lagen (1988:950)*.

Vi hoppas att lådan är inspirerande och väcker nyfikenhet både hos dig och dina elever!

Med vänliga hälsningar

Skellefteå museum

Introduktion till forntiden

Forntiden handlar om tiden innan människor börjar lämna skriftliga spår efter sig. Här hos oss i Övre Norrland kan man säga att forntiden rör tiden efter den senaste istiden, för cirka 9 000 f.Kr. och fram till och med 1300-talet e.Kr.

Arkeologerna letar efter spår så som föremål, rester efter föremållstillverkning, matlagning, boplatser och gravar med mera. De allra flesta arkeologiska fynd kommer från vanliga människor i sina vardagliga situationer.

Arkeologi som vetenskap är idag tvärvetenskaplig där man tar hjälp av naturvetenskap, humaniora, och samhällsvetenskap för att försöka förstå de spår människor lämnat efter sig.

I vårt område finns mycket av det forntida landskapet kvar, trots att människorna påverkat det genom aktiviteter som att anlägga vattenkraften och gruvor med mera. Spåren efter människor kan se väldigt olika ut. Förändringar sker vid olika tidpunkter och en del bara i vissa områden. Alla samhällen följer inte samma utveckling eller påverkas inte alltid av samma saker eller har samma förutsättningar när det gäller naturresurser och klimat.

Inom det vi idag kallar Sverige finns stor variation både geografiskt och över tid.

Tydliga förändringar sker kring 4200 f.Kr. då man börjar se skillnad mellan sättet att leva i norr och söder. Det är vid den här tidpunkten då jordbruket börjar introduceras i södra Sverige.

Vid samma tid visar spåren i Norrland att här sker en egen utveckling av det fångst och jaktsamhälle som redan finns på plats. Det vill säga nya former och tekniker skapas som passar de material som finns på plats. Här finns också en egen symbolvärld som framför allt syns i form av hällbilder.

Det är också viktigt att tänka på att begrepp så som folk, land och nation som vi använder idag inte kan användas på forntiden. Dagens nationella gränser och många etniska tillhörigheter är relativt nya.

Människor har kommit och gått genom tiderna och endast spår finns kvar efter dem. Spåren berättar inte för oss hur människorna, som en gång levde här såg ut, inte exakt var de kom ifrån, inte vilket språk det talade, eller vad de kände och tänkte. Spåren säger inte heller något om hur de upplevde sin identitet och tillhörighet.

En sak är dock klart; att det forntida kulturarvet och synen på forntiden har betydelse för oss idag när vi skapar oss våra identiteter, och känslor av tillhörighet eller utanförskap.

Tips

Testa hur länge olika material bevaras:

Välj ut ett antal föremål och skräp i olika material som exempelvis en spik, ett gem, en träpinne, ett äppelskrutt och så vidare.

Låt eleverna titta noga på dem och beskriv hur de ser ut. Skriv ner, rita av och/eller fota av dem. Låt dem även diskutera och skriva ner vad de tror kommer att hända med föremålen om de ligger nergrävda. Spara all dokumentation ni gjort om sakerna och elevernas funderingar.

Gräv ner föremålen i marken och markera platsen så att ni kommer ihåg var den är. Komihåg att få markägarens tillstånd om det sker utanför skolans område.

Låt eleverna vid ett senare tillfälle gräva upp sakerna och titta noga på dem, beskriv, rita av och fota dem.

Vad har hänt med föremålen? Finns allt kvar?

Har det som eleverna trodde skulle hända med dem hänt?

Prova på en undersökning: Utforska spår i närmiljön:

Gå ut och låt eleverna göra en egen undersökning.

Vilka spår har människor lämnat efter sig?

Vad kan man hitta idag?

Det kan vara allt från en knapp till ett tuggummi eller något annat som blivit kvar. Det kan också vara sådant som klotter.

Skicka med eleverna papper och penna, låt dem beskriva vad de hittar och var de hittat det. Skriv och rita.

Vad har du hittat?

Vem tror du har lämnat det?

Varför tror du personen lämnat just detta?

Varför just på den platsen?

Var det avsiktligt lämnat för att någon annan skulle hitta det/se det?

Tillbaka i klassrummet kan du låta eleverna prova att beskriva föremålen/spåren de hittat utan att säga vad det är. Klarar de andra av att gissa rätt?

Framtiden?

Låt eleverna fundera på vad arkeologerna i framtiden kommer att hitta efter just dem?
Vad tror de kommer att bli kvar efter dem?
Vad kommer att bli kvar från samhället vi lever i idag?
Fundera, diskutera, skriv eller rita.

Tid och tidslinjer:

Tidslinje över elevens eget liv.

Låt eleverna göra egna tidslinjer över sitt eget liv och vad de minns.
Födds, får ett syskon, lär sig cykla, flyttar, lär sig läsa med mera.

Tidslinjer över forntiden:

Gör en gemensam tidslinje med klassen, rita av föremål och fornlämningar och placera ut på tidslinjen.

Kan man tänka på tid på ett annat sätt än en linje?

Det är inte säkert att människorna under forntiden tänkte på tid så som vi gör idag
Prova gör en årscykel med eleverna, lägg in sådant som återkommer i deras liv under ett år.

Vad kan man ha lekt på forntiden?

Låt eleverna fundera på vad man kan ha lekt och gjort som barn?
Vad i deras vardag är detsamma som under forntiden?
Vad tror de skiljer sig från att vara barn nu och på forntiden?

Ljud och musik:

Ljud

Gå utomhus och lyssna, vad hör ni för ljud?
Vilka ljud är moderna ljud och vilka ljud kan forntidsmänniskorna ha hört?
Kan det till och med vara så att vi inte kan höra det forntidsmänniskorna hörde för alla moderna ljud?

Musik

Prova musikinstrumenten i lådan genom att skapa egen musik.
Prova att använda en sång ni redan kan tillsammans med instrumenten men också genom att använda röster, händer eller att vissla.

Ta en titt i häftet *Den gröna musiken*, kanske kan ni prova på att göra egna musikinstrument?
På USB stickan finns olika ljud från ljudredskap och musikinstrument att lyssna på.

Färg:

Fundera på vad man kan ha använt färg till under forntiden?

Hur använder man färg idag?

Ansiktsmålning:

Köp rött järnoxidpulver på färgaffären och ägg på matvarubutiken.

En äggula + 1 tsk järnoxid pulver, blanda försiktigt i en skål och du har ansiktsfärg.

Hämta färska björkkvistar eller låt eleverna hämta egna att göra penslar av.

Ta en färsk björkvist och skala av barken och tugga i ena änden tills den blir mjuk, klar att användas.

En sammarbetsövning är att låta eleverna måla varandra.

Det fanns inga speglar under forntiden så troligen fick man hjälpas åt.

Hällmålning/väggmålning:

Det behövs en mugg/mindre skåla per elev, papper, färgpulver och björkkvistar.

Se till att papperet är strävt, på blankt papper kan färgen få svårt att fästa.

Sätt upp ett stort papper på en vägg eller ge varje elev ett eget papper.

Låt eleverna först fundera på vad forntidsmänniskorna kunde ha målat. Titta gärna på hällmålningar eller hällristning från Norrland först.

Låt eleverna först göra en pensel (se ovan) och sen spotta i mugg.

När de spotta klart får de ca ¼ tsk färgpulver som de blandar med sin pensel.

Klart att börja måla.

Människorna på forntiden kunde få fram andra färgar, se grottmålningar i Europa.

Gula, röda och bruna pigment är förhållandevis lätta att få fram från jord.

Svart får man fram av kol och vitt av brända ben.

Se häftet *Färgen* för mer information.

Mat:

Kokgrop: Prova att laga mat i kokgrop ute, antingen med fisk eller kött.

Du behöver ved, stenar, blötlagt näver/tidning, spade, tändstickor, ordentliga arbetshandskar och en plats att elda på och gräva en grop.

Det kan också vara bra att tänka på att stenar och matpaket är brännande heta även när man tar upp dem ur gropen.

Tänk på att du måste ha markägarens tillstånd för att ta näver, och tänk på att trädet dör om du tar näver från det. Ett tips är att ta en blötlagds dagstidning istället till matpaketen.

Läs mer om hur man gör i häftet *Kokgropen*.

Växter: Gå ut och titta på vad ni kan hitta för ätliga växter, prova bara sådant du vet går att äta. Gör te på exempelvis granbarr över öppen eld.

Elden:

Prova **eldborren** genom att följa instruktionerna i häftet om *Elden*.

Prova slå gnistor med **eldstål** och flinta som är avsedd för det som finns medskickat i väskan. Plocka olika slags stenar utomhus och testa om de funkar att få fram gnistor med för att testa stenarnas olika egenskaper.

Diskutera eldens betydelse i form av värme, ljus och matlagning.

Observera att fnöskebitarna som finns i väskan endast är till för att titta och känna på och inte är ett förbrukningsmaterial. Om du vill använda fnöske för du själv köpa in det. Ett budgettips är att använda en bit bomulls- eller linnetyg istället.

Slipa skiffer:

Köp in en bit skiffer i form av trädgårdsplatta och sandpapper av olika grovlekar.

Om du har tillgång till stensåg kan du såga skiffer i mindre bitar.

Låt eleverna prova slipa skiffer för att få känna på hur det kan vara att arbeta med materialet. Gör detta utomhus då de bildas ett fint stendamm.

Observerar att skifferbiten som finns med i väskan endast är till för att titta och känna på.

Slunga band:

Olika typer av flätteknik användes troligen för att skapa snören, band och rep av växtfibrer eller skinnremsor.

Här kommer tips på hur man kan slunga band som i sig är en flätteknik.

Du behöver garn, gärna lite tjockare ullgarn i olika färger, sax, mått/måttband, tyngder/klossar, och ett längre rep.

Tyngder behövs, antingen genomborrade klossar eller kapade pinnar, 4 stycken per band som ska slungas.

Det bästa är att vara ute och att spänna upp repet mellan exempelvis två träd. Höjden på repet bör vara cirka 1,5 meter över marken, Se till att det blir en bra arbetshöjd för eleverna, man kan behöva justera repets höjd när ni väl kommer igång och slungar.

- 1) Välj 4 garner och klipp 1,5 meter av varje.
- 2) Vik dem dubbelt så du får 4 dubbla trådar.
- 3) Knyt ihop alla ändar i en knut långt ut.
- 4) Ta 4 tyngderna. Knyt fast en tyngd per garn vid motsatta ände till den tidigare knuten.
- 5) Häng alltihop över repet så att 2 garn med tyngder hamnar på var sin sida om repet, se till att knuten stannar mitt ovan på repet.
- 6) 2 personer ställer sig mittemot varandra med repet mellan sig, fattar en tyngd i var hand.
- 7) Börja i lugnt tempo skicka tyngderna diagonalt över till varandra, höger till höger, vänster till vänster, höger till höger osv. Fortsätt tills det inte går längre.
- 8) Klipp försiktigt loss allt vid repet, och knyt en ny knut så de inte går upp.
- 9) Klipp loss tyngderna och knyt en knut så det inte går upp.
- 10) Bandet räcker till armband för en 8-10 åring eller att ha i tillexempel en nyckelring.

Kläder:

Kläderna i lådan är endast ett förslag på hur forntidens människor skulle kunna ha gjort. Vi har inga rester efter kläder från forntiden i Övre Norrland men har ändå valt att skicka med dessa i väskan för att få en uppfattning om hur man skulle kunnat ha gjort.

Den kunskap vi har om hur man kunde göra kläder kommer från arkeologiska fynd från andra platser exempelvis "ismannen". Det finns bilder och foton i boken *Mannen i isen*, här kan ni titta närmare på hur hans kläder såg ut. Detta ger ändå inte ett fullständigt svar på hur kläderna såg ut här under forntiden.

Ett annat tips är att titta på hur människor som bott och bor runt om polcirkeln använt och använder skinn och päls för att göra kläder.

Det går bra att prova tunikan men mössan och skorna är bara till för att titta och känna på.

Runor:

Prova skriva med runor och tyd varandras meddelande.

Digital information på internet:

Använd internet för att leta föremål, fornlämningar med mera.

Se tips på hemsidor i innehållsförteckningen.

Källor

Arkeologiskt forskningsprojekt, Harrsjön, Bureå socken, Västerbotten, 1991-1995.

Bergman, Ingela: Kulturarv, landskap, och identitetsprocesser i norra Fennoskandien 500 - 1500 e.Kr. Sluttrapport från ett forskningsprogram, 2018.

Baudou, Evert, Norrlands forntid -ett historiskt perspektiv 1995.

Broadbent, Noel, Ironage and medieval seal hunting site 1987.

Broadbent, Noel, The excavation of Lundfors, 1975.

Forntida teknik, 1988:2.

Gräslund, Bo, Arkeologisk datering, 1996.

Hjärne, Erland, Bronsfyndet från Storkåge; Ett vittnesbörd om handelsförbindelser mellan Västerbotten och Östersjöprovinserna under äldre järnålder, 1927.

Karlsson, Anders, Sundström, Susanne, Spår från 10000 år, 2002.

Larsson, B, Thomas, Metallföremål från bronsålder i Norrland, 2017.

Larsson, B, Thomas, Broström, Sven-Gunnar. Hällmålningarna på Finnforsberget, Skellefteå sn, Raä 118 och 123, Västerbottens län, 2013.

Lindström, Jonathan, Hjort, Sofi, Forntiden runt hörnet, 2008.

Lund, Cajsa, Den gröna musiken, 1998.

Lund, Cajsa, Fornnordiska klanger, 1984.

Lundberg, Åsa, Vinterbyar: ett bandsamhälles territorier i Norrlands inland, 4500-2500 f.Kr. 1997.

Moikander, Anne, Den äldre järnålderns eldslagningstenar: överblick och tolkning, Fornvännen, 2014.

Olaus, Magnus, Historia om de nordiska folken, 1555.

Olofsson, Anders, Rapport över arkeologisk delundersökning av hällmålningsskiva och kvartsitbrott Finnforsberget, 2012.

Olofsson, Anders, Pioneer settlement in mesolithic of Northern Sweden, 2003.

Qvarnström, Elin, Samiskt växtutnyttjande från 1600-talet fram till ca 1950, 2006.

Sering, Inga, Över Norrlands järnålder, 1960.

Skellefteåbygdens historia del 3; den förhistoriska utvecklingen under 7000 år, 1982.

Spindler, Konrad, Mannen i isen, 1996.

Svensson, Ulf, Storkågefyndet och emaljerad hästskofiblulor i norra och östra Europa, 2012.

Sundqvist, Lennart, Nordarkeologi 1962-1972, 1975.

Västerbotten 2007:2

Västerbotten 2001:4

Västerbotten 1993:3

Västerbotten 1975:2

Vuollerim 6000 år, Elden, 1991

Vuollerim 6000 år, Färgen, 1991

Vuollerim 6000 år, Kniven, 1991

Vuollerim 6000 år, Kokgropen, 1991

Digitala källor:

<http://historiska.se/upptack-historien-start/sok-i-samlingarna/>

<http://linnaeus.nrm.se/flora/>

<https://samlingar.skellefteamuseum.se/>

<https://samlingar.vbm.se/>

<https://sv-se.facebook.com/sparfran10000ar/>

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

<https://www.raa.se/2019/03/ny-version-av-fornsok-tillganglig/>

<https://www.naturskyddsforeningen.se/vilda-vaxter>

<https://www.msb.se/sv/Forebyggande/Naturolyckor/Skred-ras-och-erosion/Varfor-intraffar-skred-och-ras/Landhojning/>

<https://www.sgu.se/om-geologi/jord/fran-istid-till-nutid/inlandsisen/>

<https://skellefteamuseum.se/finnfors/>

<https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar>

Skellefteå museums ljudarkiv, SML 300